

**ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული
ურთიერთობის ისტორიიდან – VIII.
ზღვასთან დაკავშირებული ლექსიკა**

ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული ურთიერთობის საინტერესო ასპექტს წარმოგვიდგენს ზღვასთან დაკავშირებული ლექსიკა.

ამ დარგის ცალკეული სიტყვები სხვადასხვა სამეცნიერო ნაშრომებში განხილულია პ. ჭარაიას, დ. გულიას, ქ. ლომთათიძის, ხ. ბლაჟბას, გ. კლიმოვის, გ. მაჭავარიანის, ა. შაგიროვის და სხვათა მიერ. ცალკე მონაკვეთად აქვს განალიზებული თ. გვანცელაძეს ნაშრომში „აფხაზეთის ისტორიოგრაფიის ლინგვისტური საფუძვლები“ (1997). საკუთრივ აფხაზურ საზღვაო ლექსიკას ეძღვნება ო. მიძარიას მონოგრაფია „Морская лексика в абхазском языке“ (1989).

შევეცადეთ ერთად მოგვეყარა თავი სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებებისათვის, ამავე დროს განვიხილავთ იმ ლექსემებს, რომლებიც მკვლევართა ყურადღების მიღმა დარჩა, ან ჩვენს მიერ შემოთავაზებულია განსხვავებული თვალსაზრისი.

სანაოსნო საშუალებათა აღმნიშვნელი სიტყვები

ქართველურსა და აფხაზურში საკმაოდ შთამბეჭდავადია წარმოდგენილი სანაოსნო საშუალებების აღმნიშვნელი სიტყვები. მათი ნაწილი აფხაზურში ქართველურიდანაა შეთვისებული:

კანჯო „მომცრო ნავი“ (ქეგლ IV: 1058), **კანჯო** „(თათრ.) მომცრო ნავი“ (ჩუბინაშვილი 1887: 593), **კანჯო** (მეგრ.) „კანჯო; ჭიდან ჩავარდნილი ვედროს ამოსაღები საშუალება“ (ქაჯაია 2002: 107) – **ა-კანჯა** „იალქნიანი გემი“ (ჯანაშია 1954: 141). სიტყვა აფხაზურში ქართულიდანაა შეთვისებული. გვაქვს აფხაზურშიც **კანჯა** ზოგადად „გემის“ მნიშვნელობით (მიძარია 1989: 53). დ. ჩუბინაშვილი მიუთითებს, რომ

სიტყვა ქართულში თურქულიდანაა ნასესხები, თუმცა თანამედროვე თურქულში ეს სიტყვა არ ჩანს. თუნდაც **კანჯო** წარმოშობით ქართული არ იყოს, აფხაზურ-აბაზურისთვის სესხების შუალედური რგოლი ქართველურია.

ნიში (მეგრ.) „ნავი“ (ციფშიძე 1914: 290), **ნუშა** „მცირესა ნავსა ეწოდების“ (საბა 1991: 559), **ნიში / ნუში** (ლაზ.) „ნავი“ (ნარაკიძე 1986: 85) – **ა-ნგშ** „ნავი“ (ჯანაშია 1954: 214); აფხაზურში ნასესხებია მეგრულიდან (ჭარაია 1912: 13).

ტივი „ერთიმეორეზე მიწყობით შეკრული დიდი ძელები მდინარეზე დასაცურებლად“ (ქეგლ VI: 1292), **ტივი** „ძელნი ერთად შეკრულნი მდინარეზედ სატარებლად“ (ჩუბინაშვილი 1887: 1220) – **ა-ტივ** „ტივი“ (ჯანაშია 1954: 260), **ა-ტვ** (მიძარია 1989: 68); აფხაზურში ნასესხებია ქართულიდან (შაგიროვი 1989: 149). სიტყვა მხოლოდ აბჟურ დიალექტშია წარმოდგენილი.

ნაწილი სიტყვებისა ორივე ენაში ნასესხებია:

სანდალი „მომცრო ნავი“ (ქეგლ VI: 750), **სანდალი** (ძვ. ქართ.) „ნავი“ (აბულაძე 1973: 366); „ნავია მომცრო“ (საბა 1993: 46), **სანდალი** (მეგრ.) „მომცრო ნავი“ (სახოკია 1989: 244) – **ა-ზენდალ** „იალქნიანი გემი“ (ჯანაშია 1954: 114), **ა-ზანდალ** „ხომალდი“ (რალ 1964: 292). ამოსავალია თურქული **sandal** „ნავი“ (მაგაზანიკი 1945: 518). სესხების შუალედურ რგოლზე ლაპარაკი რთულია. შესაძლოა, ორივე ენაში დამოუკიდებლად შემოსულიყო, თუმცა ანგარიშგასაწევია ის ვითარება, რომ ეს ლექსემა ჯერ კიდევ ძველ ქართულში ჩანს.

ფილუკა (მეგრ.) „ნავი“ (ციფშიძე 1914: 336), **ჭელუკა** (ლაზ.) „id.“ (მარი 1910: 240), **ფელუკა** (გურ., იმერხ.) „ნავი“ (ნიკოლეიშვილი 1999: 142) **ფილკუჭ** / **ფილიკუჭა** (სვან.) „id.“ (საღლიანი 2005: 130) – **ა-ჭლიკა** „ნუშა (მცირე ნავი)“ (ჯანაშია 1954: 459). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ

(გულია 2004: 13). ორივე ენაში შეთვისებულია იტალიურიდან თურქულის მეშვეობით: **ფილიკა** „აფრიანი ნავი“ (შაგიროვი 1989: 100).

გემის, ხომალდის ნაწილის აღმნიშვნელი რამდენიმე სიტყვა აფხაზურში ქართველურიდანაა შეთვისებული:

ა-ბგრკვლ „გემზანის მოაჯირი“ (ძიძარია 1989: 16) აფხაზურში შესულია მეგრულიდან. სიტყვის ამოსავალი მნიშვნელობა „მოაჯირი, ნაგებობის ნაწილია“, ამიტომაც ლექსემა შესაბამის სემანტიკურ ჯგუფშია განხილული (ბუკია 2012: 94).

ა-გან „გემის ბორტი“ (ძიძარია 1989: 16). აფხაზურში **ა-გან** „განი, სიგანე“ ქართულიდან შეთვისებულად ითვლება (ჭარაია 1912: 13); „გემის ბორტის“ მნიშვნელობა აფხაზურში მეორეულია.

აზრთა სხვადასხვაობისა და დავის საგანია ქართული **აფრა** და აფხაზური **ა-ფრა** „აფრა, იალქანი“ სიტყვების ურთიერთმიმართების საკითხი. სიტყვა „იალქნის“ მნიშვნელობით ძველ ქართულში უკვე ჩანს (აბულაძე 1973: 11). ო. ძიძარია ნ. მარზე დაყრდნობით სიტყვას უკავშირებს აფხაზურ **ა-ფრერა** „ფრენა“ ძირს (ძიძარია 1989: 14). ქ. ლომთათიძე მიუღებლად მიიჩნევს **ა-ფრა**-ში **ა-** ზოგადობის აფიქსის გამოყოფას. ის შესაძლოა იყოს ქართულში ფართოდ გავრცელებული ***სა-**პრეფიქსის თანხმოვანჩამოშორებული, ხმოვნითი ელემენტი, ისე როგორც **ა-დგილ** სიტყვაში, რომელიც უნდა მომდინარეობდეს სრული ***სა-დგილ** სახეობიდან. ფუძე კი ხმაბაძვითია, ისევე როგორც ქართულში (ლომთათიძე 1999: 26).

თევზის სახეობებისა და სათევზაო საშუალებების აღმნიშვნელი სიტყვები

ეთნოგრაფიული მასალები ადასტურებენ, რომ აფხაზები ძველად თევზეულს არათუ პატივს არ სცემდნენ და გამოიყენებდნენ, არამედ „ეზიზღებოდათ“ კიდევ (ზახია-ოქრუაშვილი 2011: 72). ვ. ჭარაია

ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „კიბოს და სხვ. აფხაზი არ მიეკარება; თევზსაც ძლიერ ერიდება, მხოლოდ ახლა ცოტ-ცოტა შეეჩვია“ (ჭარაია 2011: 31). საგულისხმოა, რომ ეს ეთნოგრაფიული ჩანაწერი გაკეთდა 1870-იან წლებში.

თ. გვანცელაძე თავის ნაშრომში „აფხაზეთის ისტორიოგრაფიის ლინგვისტური საფუძვლები“ მიუთითებს: „იქტიოფაუნის აღმნიშვნელ არცთუ მდიდარ აფხაზურ ლექსიკაში ქართველიზმების დიდი ხვედრითი წილია. რაც მთავარია, ლექსიკის ამ ჯგუფში ქართველური (მეგრული და ქართული) წარმოშობისაა სწორედ თევზის იმ სახეობათა სახელები, რომლებსაც თევზისმჭამელ ეთნოსთა შორის დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვთ და გამოირჩევიან საკვები ღირსებებით: **ა-ღლამ** „ლოქო, ღლავი“, **ა-კალმახ** / **ა-კამლაჰ(ა)** „კალმახი“, **ა-ჟ(ა)ლაგ'გლ** / **ა-მლაგ'გლ** „ორაგული“, **ა-ღ'არჯა** „ღორჯო“, **ა-წ'ერედ** / **ა-წ'ერედ** / **ა-წ'არედ** „წვერა“, **ა-ჟ'ენტხ** „ზუთხი“ (მეგრ. **ზუნთხი**), **ა-შ'ეიყ'ა** / **ა-შ'იყ'ა** / **ა-შ'იყ'ა** „სვია, ქამბალა, ტაბაკა“, ზედმ. „ბრტყელი სვია“ (გვანცელაძე 1997-ა: გვ. 221).

ღლაგ-ს მეგრულში გადატანითი მნიშვნელობაც აქვს: **ღლამცალ კოჩი** „ძლიერი, ჯანიანი კაცია“. იგივე მნიშვნელობით გადასულა აფხაზურშიც: **ა-ღლამ** „უდიდესი ძალის მქონე ზღაპრული არსება“ (გენკო 1998: 77; კასლანძია 2005: 321), **ა-საღლამ** „id.“ (კასლანძია 2005-ა: 160). სიტყვა გვხვდება აფხაზური ტოპონიმის ნაწილად: **აღლამიახაშიზ** „სადაც ღლავი მოკლეს“ – მორევი ღალიძგაზე, სოფ. კაციჰაბლაში (ცხადაია 1999: 228).

ქართველურიდანაა ნასესხები აფხაზური **ა-ტოფ** „თევზის სახეობა“ (ძიძარია 1989: 62). ამოსავალია **ტოფი** / **ტობი** „თევზის სახეობა, კოლხური კობრი“, **ტოფი** / **ტიფუ** (მეგრ.) „თევზის სახელწოდება“ (ყიფშიძე 1914: 330). მეგრული **ტოფი** ქართული **ტაფელა**-ს (ჰატარა წითელი თევზი) შესატყვისად მიიჩნევა (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: 429). ეს სიტყვაა საფუძველი ქართველური **ტოფობა** „ქვირითის დაყრა“ (ქეგლ VI: 1327), **ტობობა** / **ტოფობა** (იმერ., ლეჩხ.) „თევზის მიერ ქვირითის დაყრის პერიოდი“ (ლლონტი 1984: 514, 516), **ტოფუა** (მეგრ.) „ქვირითის დაყრა“

(ჭარაია 1997: 129), **ტოქობ** (სვან.) „თევზთა განაყოფიერება; ტოქება“. ქართველურიდანაა ნასესხები აფხაზურში **ა-ტოფრა** „თევზის ამოხტომა წყლიდან ტოფისკენ მიმავალ გზაზე“ (ბლაჟბა 1964: 216), „ქვირითობა“ (ძიძარია 1989: 62), **ა-ტაჭფრა** „id.“ (გენკო 1998: 230). ო. ძიძარია გვთავაზობს სრულიად გაუგებარ სემენტიციას და ეტიმოლოგიას, თუმცა იქვე ეჭვქვეშ აყენებს თავის შეხედულებას და მიუთითებს, რომ აუხსნელია ო ხმოვნის გაჩენა აფხაზურ სიტყვაში (ძიძარია 1989: 62). ა. შაგიროვის მითითებით, სიტყვა აფხაზურში შესულია მეგრულიდან (შაგიროვი 1989: 142).

ქართველურიდანაა ნასესხები აფხაზურში **ა-კვრთ** „ქვირითი“ (ჯანაშია 1954: 154), **ა-ქვრით** (ბზ.), **ა-ქვლით** (აბჟ.) „id.“ (ბლაჟბა 1964: 216); სესხების ამ მიმართულებას აღნიშნავს ა. შაგიროვი (შაგიროვი 1989: 146). დავაკონკრეტებთ, რომ აბჟურული ფორმა მეგრულიდანაა შეთვისებული, ბზიფური – ქართულიდან (ბუკია 2010: 31).

ვვარაუდობთ, რომ ქართველურიდან (/ქართველურის მეშვეობით) უნდა იყოს შეთვისებული აფხაზურში თევზის სახეობების აღმნიშვნელი სხვა სიტყვებიც: **ა-კამპგლა** (აბჟ.) „თევზის სახეობა“ < **კამპულა** (მეგრ.) „თევზის სახეობა, ქამბალა“; **ა-ქაფგრ** „კეფალი“ (კასლანძია 2005: 542) < **კეფალი** / **კიფალი** (მეგრ.) შდრ. ბერძ. **κεφαλή** „კეფალი“. შესაძლოა, ამავე რიგში განვიხილოთ აფხაზური **ა-ტარან** „ტარანი“ (რალ 1964: 567) < **ტარანი** „საშუალო ზომის თევზი კობრისებრთა ოჯახისა“ (ქეგლ, VI, 1254).

ო. ძიძარიას მითითებით, ვ. კვარჭია **ა-ბარზალ** „სვია“ ლექსემას უკავშირებს მის ომონიმს **ა-ბარზალ** „ძველი საკულტო და საომარი იარაღი“ (ძიძარია 1989: 46). მართალია, ამ ლექსემათა სემანტიკურად დაკავშირება რთულია, მაგრამ საჭიროა აღინიშნოს, რომ **ა-ბარზალ** „ბოძალი“ აფხაზურში მეგრულიდანაა შეთვისებული (ბუკია 2012-ა: 24).

აქვე განვიხილავთ წყლის სხვა ბინადართა ქართველურ-აფხაზურ სახელწოდებებს:

კიბო „1. წყლის ათფეხა ცხოველი, სხეული დაფარული აქვს მაგარი ქიტინოვანი საფარველით. 2. მედიც. ქრონიკული ავთვისებიანი სიმსივნე ერთგვარი“ (ქეგლ IV: 1194), **კიბო** „ასთაკივი“ (ჩუბინაშვილი 1887: 611), **კიბოია** (მეგრ.) „კიბორჩხალა“ (ციფშიძე 1914: 257) – **ა-კიბეია** „კიბო“ (უსლარი 1887: 142); **ა-კვება** „კიბო (სამედ.)“ (რალ 1964: 491); **ა-კვაზია** (აბჟ.) „id.“ (კასლანძია 2005: 518). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 12). აფხაზურში შესულია მეგრულიდან (შაგიროვი 1989: 143). **ა-კვება** „კიბოს, სიმსივნის“, სამედიცინო ტერმინის მნიშვნელობით მეორეულია ისევე, როგორც ქართველურში და სალიტერატურო ქართულიდანაა შეთვისებული, პირველადი მნიშვნელობით კი – მეგრულიდან.

კუ „1. ქვეწარმავალი, რომლის ბრტყელი სხეულიც დაფარულია ძვლოვანი ბაკნით“ (ქეგლ IV: 1397), **კუ** „ბაღა“ (საბა 1991: 391), **კუ** (მეგრ.) „კუ“ (ქაჯაია 2002: 163), **კუ** (სვან.) „კუ“ (საღლიანი 2005: 20) – **ა-კვჭა** „კუ“ (ჯანაშია 1954: 155). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 12). ქართულიდან აფხაზურში შესული სიტყვა (შაგიროვი 1989: 143) გვხვდება ტოპონიმებშიც: **აკუათრა** „საკუვე ადგილი“ – ლალიძგის მარცხ. შენაკადი (ცხადაია 1999: 227).

ლაჭაჭია (მეგრ.) „კიბორჩხალა“ (ქაჯაია 2002-ა: 170), **ლაჭაჭა/ე** (იმერ.) „კიბორჩხალა“ (ბერიძე 1912: 63) – **ა-დალაჭია** / **ა-დელაჭია** „კიბორჩხალა, კირჩხიბი“ (ჯანაშია 1954: 93, 99), **ა-დელაჭა** (ბზ.) „id.“ (ბლაჟბა 1964: 229), **ა-ლაჭჭეა** (აბჟ.) „id.“ (გენკო 1998: 76), **ა-დალაჭია** (აბჟ.) „id.“ (კასლანძია 2005: 319). ერთი შეხედვით **ა-დალაჭია** აფხაზური **ა-დაღ** „ბაყაყი“ და მეგრული **ლაჭაჭია**-ს კონტამინაციას ჰგავს (ძიძარია 1989: 49). ნ. გენკოს და ვ. კასლანძიას მიერ მითითებული ფორმა მეგრულიდან ნასესხობაა (ბუკია 2010-ა: 9).

წურბელა „1. პარაზიტი, სისხლის მწოველი ჭია. 2. კუთხ. (გურ.) საქონელი, რომელსაც ზურგზე თასმასავით თეთრი ზოლი აქვს გაყოლებული“ (ქეგლ VIII: 1181), **წურბელი** (ძვ. ქ.) განუმარტავია (აბულაძე, 1973, 552), **წურბელი** „მძრომი“ (საბა 1993: 388), **წურბელი**

(მეგრ.) „წურბელა“ (ჭარაია 1997: 168), **წურბელ** (სვან.) „წურბელა“ (ავალიანი 1995: 67) – **ა-წურბელ** „წურბელა“ (ჯანაშია 1954: 388), **ა-წარბელ** „id.“ (რალ 1964: 418); სიტყვა ქართველურიდანაა შესული აფხაზურში (მაჭავარიანი 1966: 168), გვხვდება ტოპონიმშიც: **აწურბელთრა** / **აწულბელთრა** – გუბე კეკვაჩიკვარის მარც. ნაპირას (ცხადაია 1999: 228); სიტყვა გვხვდება ცხენის შეფერილობის აღსანიშნადაც: **აბლა აწარბელ გქდან** „ცხენი, რომელსაც ზურგზე შავი ზოლი გასდევს“ (ამიჭბა 1975: 118); კომპოზიტში ქართველურიდან შეთვისებული **ა-წარბელ** გვაქვს (ბუკია 1999: 77). აფხაზური კომპოზიტის მნიშვნელობა უახლოვდება ქეგლ-ის განმარტებას: „საქონელი, რომელსაც ზურგზე თასმასავით თეთრი ზოლი აქვს გაყოლებული“

აფხაზურ **ა-გლშაპ** სიტყვას, გარდა ამოსავალი („გველეშაპი“) მნიშვნელობისა, „ნიანგის“ სემანტიკაც შეუძენია (მიძარია 1989: 47).

ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 12). აფხაზურში შესულია მეგრულიდან (გვანცელაძე 1997-ა: 221).

სათევზაო საშუალებების აღმნიშვნელი რამდენიმე ტერმინი აფხაზურში ქართველურიდანაა შეთვისებული:

ანკესი „თევზის საჭერი წვრილი, წვეტიანი კაუჭი რკინისა“ (ქეგლ I: 505), **ანკესი** „წვრილი ნემსკავი“ (საბა 1991: 57), **ანკესი** / **ანკეცი** / **არკეცი** (მეგრ.) „ანკესი“ (ყოფშიძე 1914: 197), **ანკესი** / **ანკეცი** (ლახ.) „id.“ (მარი 1910: 126, ნარაკიძე 1986: 82), **ანკეს** (სვან.) „id.“ (საღლიანი 2005: 14) – **ა-რკჯც** (აბჟ.), **ა-წგჯრ** (ბზ.) „ანკესი“ (ბლაჟბა 1964: 221); **ა-რკჯც** (მიძარია 1989: 62), **ა-ნკჯც** ფორმა გვხვდება აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა მეტყველებაში. ეს სიტყვა ქართულიდანაა ნასესხები, ხოლო აბჟური ფორმა – მეგრულიდან (შაგიროვი 1989: 143). ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ ბზიფურში „ანკესი“ საკუთრივ აფხაზური ფორმითაა გადმოცემული. ქართველურ ენობრივ სივრცეში სიტყვა ბერძნულიდანაა შემოსული.

დარჩი (მეგრ.) „თევზის საჭერი, წნელით დაწნული ღარისნაირი მახე“ (ქაჯაია 2001: 439) – **ა-დარჩ** „თევზის საჭერი, ძირისკენ დაწვრილებული კალათი“ (კასლანძია 2005: 335), **ა-დარაჩ** „id.“ (ძიძარია 1989: 49). ო. ძიძარია განიხილავს **ა-დარაჩ** ფორმას და ამბობს, რომ სპეციფიკური ბზიფური სიტყვაა, რომლის წარმომავლობაც უცნობია. რეალურად, ბზიფურისთვის ამოსავალია მეგრულიდან შეთვისებული აბჟური **ა-დარჩ** (ინტერკონსონანტურ პოზიციაში –ა-ს გაჩენისთვის შდრ. **პრასა** > **ა-პარასა**). ეს უკანასკნელი ბზიფური დიალექტისთვისაა დამახასიათებელი. სიტყვა აფხაზურში მეგრულიდანაა შეთვისებული.

კუნო (მეგრ.) „თევზის საჭერი კალათი“ (ყიფშიძე 1914: 262) – **ა-კუნა** „ფაცერი, გოდორი“ (ჯანაშია 1954: 154). ო. ძიძარია აფხაზური ტერმინის განხილვისას აღნიშნავს, მისი წარმომავლობა გაურკვეველია. ჩვენი აზრით, სიტყვა აფხაზურში მეგრულიდანაა შესული. ფონოტაქტიკის წესები ზედმიწევნითაა დაცული: მეგრ. (რესპ. ქართველური) **კუ** > აფხაზ. **კგ**, შდრ. ქართ. **კუბო** > აფხაზ. **ა-კგბა**, აუსლაუტის ო > ა. შდრ.: ქართ. **გემო** > აფხაზ. **ა-გამა**.

ქუფე „ფრინველის, ცხოველის დასამწყვდევი გალია“ (ჭარაია 1997: 143), „დაწნული გოდორი“ (ჯავახიშვილი 1986-ა: 213), **ქუფ** (სვან.) „1. დაწნული კიდობანი; 2. ბუდე; 3. ყველის შესანახი მოგრძო ჭურჭელი“ (საღლიანი 2005: 124) – **ა-ქგფა** „კონუსის ფორმის კალათი თევზის დასაჭერად“ (კასლანძია 2005: 577). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13). აფხაზური ფორმა მეგრულიდანაა შეთვისებული (ბუკია 2010-ა: 9).

ზღვასთან დაკავშირებული სხვა სიტყვები

ბოლაზი [თურქ. ბოლაზ] „ყელი“, „სრუტე“] „ნავსადგური“ (ქეგლ I: 1113), **ბოლაზი** (გურ.) „ტივების მისადგომი, ნავსადგური“ (ღლონტი 1984: 83), **ბოლაზი** (მეგრ.) „2. უბე, ყურე“ (ქაჯაია 2009: 52) – **ა-ბალაზა** „პორტი“ (რალ 1964: 66). ორივე ფორმისთვის ამოსავალია თურქული **boğaz**

„სრუტე, არხი“ (მაგაზანიკი 1945: 82). სესხების შუალედურ რგოლზე საუბარი ძნელია. სიტყვა შედარებით ახალ ნასესხობას ჰგავს, შესაძლებელია, ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად შესულიყო ქართველურსა და აფხაზურში.

კენჭი „წვრილი, თხილისოდენა ქვა“ (ქეგლ IV: 1142), **კენჭი** „მცირე ქვათაგანი“ (საბა 1991: 366) – **ა-კანჭ** „კენჭი“ (ჯანაშია 1954: 161); სიტყვა აფხაზურში ქართულიდანაა შესული (ლომთათიძე 1999: 25). ო. ძიძარია ამავე რანგში განიხილავს **ა-ბლანჭ** ფორმას და მიუთითებს, რომ სიტყვის ეტიმოლოგია გაუგებარია, თუმცა აღნიშნავს, რომ ჰგავს რამდენიმე კავკასიურ ენაში გავრცელებულ სიტყვას: ქართ. **კენჭი**, ხუნდ. **განაჭ** „ქვა“ (ძიძარია 1989: 47).

ლევი „თხლე ნოტიოთა ძირს დალეკილი“ (ჩუბინაშვილი 1887: 647), **ლევი** (გურ.) „შლამი“ (ღლონტი 1984: 328), **ლევი** (მეგრ.) „შლამი“ (ქაჯაია 2002: 190) – **ა-ლეკ** „ლამი, შლამი“ (ჯანაშია 1954: 179); სიტყვა აფხაზურში მეგრულიდანაა შესული (ლომთათიძე 1976: 170).

ტალღა „წყლის რხევითი მოძრაობით გამოწვეული ამონაზნექი ზედაპირზე, – ზვირთი“ (ქეგლ VI: 1239), **ტალღა** „ღელვა წყლისა, ზვირთი, მოქცევი წყალთა“ (ჩუბინაშვილი 1887: 1214) – **ა-დაღვა** „ტალღა, ზვირთი“ (ჯანაშია 1954: 92). სიტყვა თურქულიდანაა ნასესხები. შდრ. **dalga** „ტალღა“ (მაგაზანიკი 1945: 129). ო. ძიძარია მიუთითებს, რომ სიტყვა დაცულია მხოლოდ აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა მეტყველებაში (ძიძარია 1989: 49), თუმცა ბ. ჯანაშიას მითითებული აქვს თავის ლექსიკონში.

ფონი „მდინარეზე გადასასვლელი ადგილი, სადაც წყალი თხელია და ნელი“ (ქეგლ VII: 145), **ფონი** „მდინარის გასავალი“ (საბა 1993: 196), **ფონი** (მეგრ.) „გადასასვლელი მდინარეზე, სადაც თავთხელია“ (ქაჯაია 2002-ა: 107) – **ა-ფან** „ფონი“ (ჯანაშია 1954: 273); სიტყვა აფხაზურში მეგრულიდანაა შესული (ლომთათიძე 1976: 51). **ა-მაფან** (ბლაჟბა 1964: 97) ჰიბრიდული კომპოზიტია. ქართველური სიტყვა გვხვდება აფხაზურ

ტოპონიმებში: **აყვარჩაფანი** – სოფელი ღალიძგის მარცხ. ნაპირას; **მარკოზიფანი, მიხაიფანი, შეგვიფანი** – ფონები და მორევები ღალიძგაზე (ცხადაია 1999: 228), **ხაპა იფანი** – ფონი ოხურეში (ცხადაია 2003: 216).

ყორე „1. ქვისა და მისთ. გროვა. 2. უკიროდ, უტალახოდ ნაგები ქვის კედელი“ (ქეგლ VII: 568), **ყორე** (ძვ. ქ.) განუმარტავია (აბულაძე 1973: 467), **ყორე** „უტალახოდ ლიტონის ქვით ნაშენები“ (საბა 1993: 269), **ყორე** (მეგრ.) „ყორე (შემის ან ქვის ზვინი)“ (ჭარაია 1997: 148) – **ა-ყარა** „რიყე“ (უსლარი 1887: 157). აფხაზური სემანტიკა უტოლდება ქეგლ-ის პირველ განმარტებას: „ქვისა და მისთ. გროვა“. პ. უსლარის აზრით, სოხუმის სახელწოდება **აყვა** სწორედ ამ სიტყვიდან უნდა მოდიოდეს – ქალაქს აკრავს ქვებით ჩახერგილი სანაპიროს დიდი ზოლი (იქვე). ბზიფური **ა-ყარე**-სთვის ამოსავალია **ა-ყარა** (ბლაჟბა 1964: 125). გვხვდება ტოპონიმად: **აყვარა** – სახნავები ღალიძგის ნაპირას (ცხადაია 2003: 144).

ზღვასთან დაკავშირებულ ლექსიკურ ჯგუფში განვიხილავთ ჰიბრიდულ კომპოზიტებს: **ა-დგვლზახა** „კუნძული“, რომელიც ეტიმოლოგიურად ნიშნავს „მიწის შორის მდებარეს“, ხოლო „მიწა“ გადმოცემულია ქართული **ადგილ-** ფორმით, ასევე **ა-დგვლზ'აც** „ნახევარკუნძული“, რომელიც იმავე **ადგვლ** ფორმას შეიცავს.

ზღვასთან, მდინარესთან და იქტიოფაუნასთან დაკავშირებული დარგობრივი ლექსიკა კარგად წარმოგვიდგენს იმ ყოფით და კულტურულ ურთიერთობებს, რომელიც ამ ორ ეთნოსს შორის ისტორიულად იყო ჩამოყალიბებული.

დასკვნის სახით მოვიყვანოთ ამონარიდს თ. გვანცელაძის მონოგრაფიიდან „აფხაზური ენა. სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება“: „აფხაზურ წარმართულ პანთეონში არ დასტურდება არც ზღვის, არც ზღვაოსნობის, არც თევზთა მფარველი სულები თუ ღვთაებები, რაც კიდევ ერთი უტყუარი საბუთია იმისა, რომ აფხაზთა წინაპრები შავი ზღვის სანაპიროზე არ ცხოვრობდნენ გვიან შუა საუკუნეებამდე“ (გვანცელაძე 2011: 348).

ლიტერატურა:

- აბულაძე 1973** – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი
- ამიჭბა, 1975** – С. А. Амичба. Термины коневодства в абхазско-абазинских диалектах. იკეწ. II. თბილისი
- ბახია-ოქრუაშვილი 2011** – ს. ბახია-ოქრუაშვილი, აფხაზთა ეთნოლოგია, თბილისი
- ბერიძე 1912** – ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, სანკტ-პეტერბურგი.
- ბუკია 1999** – მ. ბუკია, ცხენოსნობისა და მეცხენეობის ლექსიკა ზანურში (მეგრული დიალექტის მიხედვით), სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი
- ბუკია 2010** – მ. ბუკია, ქართველიზმთა ერთი რიგისათვის აფხაზურ ნასესხებ ლექსიკაში, საენათმეცნიერო ძიებანი. ტ. XXXI, თბილისი
- ბუკია 2010-ა** – მ. ბუკია, ქართველური ლექსიკა ვ. კასლანძიას „აფხაზურ-რუსულ ლექსიკონში“, არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 69-ე სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი
- ბუკია 2012** – ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული ურთიერთობების ისტორიიდან – III. ნაგებობების აღმნიშვნელი ლექსიკა, პროფესორ გენადი ბურჭულაძის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
- ბუკია 2012-ა** – ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული ურთიერთობების ისტორიიდან – VI. საბრძოლო იარაღის აღმნიშვნელი ლექსიკა, XXXI რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სესია
- ბლაჟბა 1964** – Х. С. Бгажба, Бзыбский диалект абхазского языка, Тбилиси

- გენკო 1998** – Генко Н. А. Абхазско- русский словарь, Сухуми
- გვანცელაძე 1997-ა** – თ. გვანცელაძე, აფხაზეთის ისტორიოგრაფიის ლინგვისტური საფუძვლები. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი
- გვანცელაძე 2011** – თ. გვანცელაძე, აფხაზური ენა. სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება, თბილისი
- გულია 2004** – დ. გულია, ქართულ-მეგრულ-აფხაზური ლექსიკონი, „მახარია“, 2004, # 1, თბილისი
- კასლანძია 2005, 2005-ა** – В. А. Касландзия, Абхазско-русский словарь, т. I, II, Сухуми
- ლომთათიძე 1976** – ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ- შედარებითი ანალიზი, I, ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები, თბილისი
- ლომთათიძე 1999** – ქ. ლომთათიძე, აფხაზურსა და ქართველურ ენებში არსებული ზოგი საერთო ფუძის ნასესხობის მიმართულებისათვის, ჩიქობავას საკითხავები – X. თბილისი
- მაგაზანიკი 1945** – Д. А. Магазаник. Турецко-русский словарь. Москва, 1945
- მარი 1910** – Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем. С.-Пб.
- მაჭავარიანი 1966** – გ. მაჭავარიანი, სუბსტრატის საკითხისათვის დასავლურ-ქართველურ (ზანურ-სვანურ) ენობრივ არეალში, იკე, XV, თბილისი
- ნარაკიძე 1986** – ც. ნარაკიძე, მეთევზეობა-ნაოსნობის ლექსიკიდან ლაზურში, აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, V, თბილისი
- რალ 1964** – Русско-абхазский словарь, гл. ред. Х. С. Бгажба, Сухуми
- საბა 1991-1993** – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, II თბილისი
- საღლიანი 2005** – მ. საღლიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში, დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი

- სახოკია 1989 – თ. სახოკია, მეგრული ანდაზები და გამოთქმები, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXVIII, თბილისი
- უსლარი 1887 – П. К. Услар. Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис
- ქაჯაია 2001 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი
- ქაჯაია 2002 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი
- ქაჯაია 2002-ა – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი
- ქაჯაია 2009 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. IV (დამატებანი), თბილისი
- ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბილისი, 1955-1964
- დლონტი 1984 – ალ. დლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი
- ყიფშიძე 1914 – И. А. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. С.-ПБ
- შაგიროვი 1989 – А. К. Шагиров, Заимствованная лексика абхазско-адыгских языков. Москва
- ჩუბინაშვილი 1887 – დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, ს.-პბ Д. Чубинашвили, Грузино-русский словарь, С.-Пб
- ცხადაია 1999 – ჰ. ცხადაია, ტოპონიმიკური ინტერფერენციის საკითხისათვის აფხაზთა და მეგრელთა ეთნიკურ-ტერიტორიულ საზღვრებზე. ქართველური მემკვიდრეობა, III, ქუთაისი
- ცხადაია 2003 – ჰ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბილისი
- ძიძარია 1989 – О. П. Дзидзария, Морская лексика в абхазском языке, Сухуми
- ჭარაია 1912 – П. Чарая, Об отношении абхазского языка к яфетическим, МЯЯ, IV, С.-Пб

ჭარაია 1997 – პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი
ჭარაია 2011 – პ. გიორგიძე (ჭარაია), აფხაზეთი და აფხაზნი,
თბილისი

ჯავახიშვილი 1986-ა – მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა
და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. ი. ჯავახიშვილის
საერთო რედაქციით, ტ. III, ნაწ. II. საჭმელ-სასმელი, თბილისი

Manana Bukia

**From the History of Georgian-Abkhazian
Lingvo-Cultural relations – VII
Vocabulary of terms related to See**

Abstract

The article deals with Kartvelian and Abkhazian vocabularies related to see, as well as word adoptions revealed in both languages.

Explored material is presented by semantic groups. The works considers navigation terms (Megr. ნიში – Abkh. ა-ნეშ „Boat“, Kartv. ტივი – Abkh. ა-ტივი...), terms referring to fish species and fishery tools (Kartv. ტოფი / ტობი – Abkh. ა-ტოფ, Megr. ლაჭაჭია – Abkh. ა-დალაჭია / ა-დელაჭია / ა-დალაჭა / ა-ლაჭჭედა / ა-ლაჭაჭია „Crayfish“... Megr. დარჩი – Abkh. ა-დარჩ / ა-დარაჩ „Conical fishing basket“, Megr. კუნო – Abkh. ა-კანა „fishig basket, corf“, Megr. ქუფე – Abkh. ა-ქეფა „Conical fishing basket“...), as well as other terms related to sea and water (Kartv. კენჭი – Abkh. ა-კანჭ, Kartv. ლეკი – Abkh. ა-ლგვ „Silt, mud“, Kartv. ფონი – Abkh. ა-ფან / ა-მაფან „Ford“).

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. 41, თბილისი, 2013, გვ. 30-41

Ibero-Caucasian Linguistics, Vol. 41, Tbilisi, 2013, p. 30-41

